

הרה"ק מוה"ר לוי יצחק זצ"ל אבר"ק ברדיטשוב

א.

בשנת ת"ק נולד הרה"ק מוה"ר לוי יצחק, לאביו הרב הגאון ר' מאיר אבר"ק הוסקאב (גאליציא), ולאמו המלומדת המפורסמת בצדקתה מרת שרה שאשה ממשפחת המהרש"א. בהגיעו לפרקו נשא אשה בת העשיר הגדול ר' ישראל פרץ מלברטוב, שם מצא חברת גדולי תורה כמו הגאונים ר' ישכר דוב, שהי' אח"כ רב בולאטשוב בע"ס בת עיני, ור' מאיר תאומים ובנו ר' יוסף תאומים בע"ס פרי מגדים, ולמד יחד עם הפרמ"ג.

לא רחוק מעיר לברטוב בעיר ריטשוואל הי' האבר"ק הגה"ק הרבי ר' שמעלקי ז"ל, שהי' אח"כ אבר"ק ניקלשבורג ונסע הר' לוי יצחק אליו להתבסס כהורתו והרר"ש קרבו אל המגיד הגדול סמעזריטש, ואח"כ כשנתקבל הרר"ש להיות אבר"ק שינאווע נתקבל הר' לוי יצחק לאבר"ק ריטשוואל ומשם נתקבל לאבר"ק פינסק, אמנם אחר החרם בשנת תקל"ב אשר הוכרז בוויילנא עיי הגרא"ו על החסידים, הוכרח לעקור דירתו מפּינסק ונתקבל לאבר"ק זעליחוב, אבל גם שם לא מצא מנוח (ראה בסו"ס נועם אלימלך באגרת הקידש אורות).

בשנת תקמ"ה בהיותו בן מ"ה שנה, וביום מ"ה לספירת העומר בא הרה"ק ר' לוי יצחק לברדיטשוב, לכהן פאר בתור רב אב"ד. בעיר ההיא מצא מנוח לנפשו הנהלאה, ועבד עבודתו בקדושה ובאהבה עזה להשי"ת בהתלהבות אש להבה, בהתפשטות הנשמיות, בכריעות והשתהויות; תפלתו היתה מרצשת הלבבות, עד שגם המשכילים החפשים אשר מדי דברם בו בשוק היו מלעינים עליו ועל חסידיו, אבל כאשר באו לבית מדרשו בשמעם את תפלתו בהתלהבות והתפשטות הנשמיות, נשארו נפעמים, כי נפל עליהם אימה ופחד מיוחד מיוחד הדר גאווה וקדושתו. הרה"ק מוה"ר אברהם יעקב זצ"ל מסאדיגורא אמר, שהרה"ק בע"ס קדושת לוי עבד עבודה קשה, שבאמת למענו הי' יכול לעבור בעבודה שבלב, אבל בחר לו עבודה כזו להשיב לב בנים למקום, כי כל מי שראה עבודת הרה"ק מבארדיטשוב זצ"ל נשבר לבבו בקרבו והי' לו הרהורי תשובה.

מספרים, שבב"ד הי' איש אחד ממתנגדיו, שהי' לועג כמה שמספרים החסידים על אודותו, אמרו לו החסידים הלא תוכל להוכיח כי האמת אתנו, אם תבוא לבית מדרשו בשעת התפלה בע"כ יהי' לך הרהור תשובה, הוא עשה כעצתם ובא לשמוע אל התפלה ועמר שם עד אחר תפלת י"ח ולא נתפעל מאומה, ואולם כאשר אך התחיל הרה"ק לומר ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב, ירדו הדברים אל חדרי בטנו ולא זו משם עד שביקש מהרה"ק להורות לו דרכי תשובה. כאשר שאלו להרה"ק בע"ס „נועם אלימלך" זצ"ל, על הדבר הזה, שיש לו

להרה"ק בעל קרושת לוי שונאים ודורפים, והשיב להם הרה"ק בנו הריא ז"ל וז"ל: „שאלתי את אאמ"ו נ"י והשיב לי, מה זה חידוש אצלכם כבר הי' לעולמים דברים כאלו, מצינו אברהם אע"ה שהפיל אותו נמרוד לכבשן האש... מזה נראה שהרבי ר' אלימלך זצ"ל סבירא לוי שהרה"ק מב"ד לקח לו דרכי עבודתו מאאע"ה לעבוד את ה', א) בידאה עילאה, ב) להשיב רבים מעון, ולהכניסם תחת כנפי השכינה, ג) בדבקות עצומה, ד) להיות מליץ יוסר על ישראל, כמו שהי' אאע"ה מליץ טוב על בני דורו, כאשר נראה בפרקים הבאים.

ב.

הוא הי' אומר: „יראה עילאה, היא היראה הנופלת על האדם מלמעלה בלי שום עיון והתעמקות ע"י תחבולות דק כמו שמצינו באאע"ה בברית בין הבתרים, והנה אימה נופלת עליו כו'..“
ואמר: „אין תענוג כתענוג היראה עילאה המגביה את הנשמה למעלה מן הגוף, שממנה בא לירי אהבה עילאה“.

„שיטתו בחסידות היתה בניגוד לשיטת ה"רב" בע"ס התניא, שיסר שיטת החסידות על יסוד חכמה, בינה ודעת, והרה"ק מב"ד החזיק בשיטת החסידות הבנוי' על רגש הלב, הבודע באהבה ויראה לה' עד כדי התפשטות הנשמיות בלי שום עיון והתעמקות“.

ואמר כי החכמה בינה ודעת שתשאר רק במוח ובשכל הקר ולא תאציל מרוחה על הלב לחמם את הלב, חכמה חיצונית קרוי' ולא פנימית (החסידות לה"א מרקוס ע' קמ"ו).

והרב לשיטתו, בל"קא פמ"ג ובהערה לתיקון חצות שכתב שם, וז"ל: „והנה מודעת זאת למבקשי ה' יבינו כל, כי לעתים רבים בעת רצון למעלה יצוה ה' חסרו ויאר יייהם אור האהבה ותתלהט נפשם בלהט ולהב שלהבת העולה מאלי' ובאה מלמעלה... בבחי' מהנה והיא מלתא רשכיחא, אבל לא שכיח כלל שתפול אימתה ופחד על נפשם מלמעלה מאלי' וממילא, והסיבה לזה היא בחי' גלות השכינה...“

הרה"ק מב"ד ז"ל, הי' מלא יראה ופחד מהרר גאונו ית"ש וכאשר אך התחיל בברוך אתה כו' בברכת המוציא וכיו"ב נפל אימה ופחד וכל ארכבותיו דא לדא נקשין עד ששבה נפשו למנוחתה, והאגרה מספרת כי פ"א בא למול וברך ברכת על המילה ונפלה עליו אימה גדולה והרם של התינוק הי' שותת עד שכמעט לא הי' עוד רוח בקרב הילד והעומדים על הברית לא ידעו מה לעשות, בתוך כך נתעורר הרה"ק ובא אל הילד וראה כי כל רוח אין בקרבו אמר: אני הייתי חיתוך ורצוני להיות „פריעה“ ובא נשמת רוח חיים בהילד והוא פרע ומצן את דמי המילה, ויעש אח"כ משתה גדול סעודת מצוה בשמחה רבה.

ג.

בילדותו החזיק במדת הכנסת אורחים בפשיטות, ובהיותו סמוך על שלחן

חותנו הגביר, ה' הוא משמש את האורחים שבאו שמה, הוא הביא אלומות קש והציע למו המצעות, ועל הערת חותנו הגביר ז"ל לכה הוא עושה כבה, ולא יתן אגורה אחת להערל שיביא את הקש ויעשה המצעות, השיב לו הרה"ק לא נכון לתת מצוה רבה כיו"ב להערל ולשלם לו עוד שכר בער זה.

פ"א הוכיח לגביר אחר שה' מכניס אורחים, גדולים וחשובים, וכל גדולי הדור התאכסנו אצלו, אבל בבוא אליו „אורח“ יהודי פשוט בלי שם, לא רצה להכניסו לתוך ביתו, אפר לו הרה"ק ז"ל, הנה אאע"ה ה' מכניס אורח, וע"כ נקרא איש ההסדר, וקשה הרי גם לוט ה' מכניס אורח כשבאו המלאכים סדומה הכניס לוט אותם הביתה, ויעש להם משתה כו', ההבדל הוא גדול מאוד כי אאע"ה ה' מכניס אורחים וגם בעת אשר המלאכים נדמו לו ברמות ערביים פשוטים רץ לקראתם לקיים מצות הכנסת אורחים, אבל לוט לא קיים מצות הכנסת אורחים כי אם אצל אורחים מלאכים, אבל לא בפשוטי בני אדם וסתם בשר ודם.

והרה"ק ז"ל החזיק גם במדת הכנסת אורחים של אאע"ה, להכניסם תחת כנפי השכינה, וקיים מצות „לך לך מארצך“, וה' נוסע בערים לפרסם אמונה אל קיי עולם, ונסע גם למרינת אונגארין ועשה נפשות רבות להחסידות, ומרב החסידים המפורסמים בעולם בשם „חסידי אשוראר“, שאמרו עליהם חסירי „אש ואור“, וה' גם בזיבנבורגן, ובכל מקום שעבר שם השאיר רושם ונעשו חסידיכ ויראי ה' ולומרי תורה.

בהיותו נוסע ממקום למקום בא אל כפר א', אל בית איש יהודי ולא הגיר מי הוא, בעה"ב בדאותו יהודי עם פאות וזקן אמר לו נחוק לי כעת לשחוט בהמה והשו"ב בעיר הרחוקה מכאן איזה פרסאות ע"כ אבקש מנכודו שישחוט לי הבהמה אם אולי הוא שו"ב ואני אשלם לו שכר שחיטה כפלים מהרגיל. אמר לו הרה"ק אשחוט הבהמה בתנאי שתלוה לי סך עשרים ר"כ כי נחוצים לי ואני אחזירם לך בעוד ימים אחרים, הבעה"ב לא נעתר למבוקשו באמרו כי לא יוכל למסור ממונו לאיש אשר לא יכירהו מהמול שלשום, אל הרה"ק אם כן אין אתה מבקש למסור נשמתך לאיש אשר לא תכירהו אם הוא שו"ב יד"א וחרד ואם הוא בקי בהלכות שחיטה ואולי איננו שו"ב רק רוצה לקבל שכרך, ותאכל נבילה וטריפה? אז הוסיף הרה"ק להוכיחו על זה ואמר לו כי אינו שו"ב ואינו צריך להלוואה, רק רצה להראות לו משוגתו וכי אדם דואג על איבוד ממונו, ולא ידאג על איבוד נשמתו, וכן לא יעשה.

פ"א שבת בעיר מיקלייעב (רוכיא פורולוכקי), כשנכנס לבהכ"ס בדורכו על מפתח הבהכ"ס, נשאר על מעמרו ולא נכנס הלאה אמר שהוא מריח ריח מינות, ופתח ואמר: והי' עקב תשמעון — סוף כל סוף יהי' כי תשמעון אל מצוח ה'. ושמתם — אתם זמתינו (בלשון יאבוי שמר את הדבר), אבל למה לכם להמתין הלא טוב יותר, ועשייתם אותם — תיכף ומיד, עשו תשובה בעוד מופע.

פ"א בא לבית עשיר קודם תשעה באב ומצא שם חבורה שהם מסובים על שלחן מלא דשן בהרנגולים מפוטמים, אמר להם בדרך הלצה, אם אתם אוכלים עתה את העופות, מאין תקחו „כפרות“ בעיוה"כ, והבן.

כעת אשר החלה ההשכלה רכרלינית לחדור גם אל מדינתנו, וגם בקרב

העמים החלה הכפירה להתפשט, ומצרפת ואשכנז יצאה זאת הרשעה לנתק מוסרות הדת ולפרוק עול האמונה, אז שלח הרה"ק בע"ס קדושת לוי אל הערים הקרובות זעליכאו, קאצק, ראדין, לוקוב, להכריז ולהודיע שם בשמו: „הנני מכריז ומודיע לידע ולהודיע כי יש ה' בעולם!"

פ"א בא ברה"ה אל שלחנו, זה השלחן אשר לפני ה', פתח יאמר היום דנו את „הדעססויער" ליובל גיהנם, כמה הוא יובל, המשים יונה, וכמה הוא שנה, שס"ה ימים, וכמה הוא יומו של הקב"ה, אלף שנה, ביובל כיו"ב דנו אותו לגיהנם.

פ"א צוה לחכין משתה לכבוד „סיום" שעשה, בני ביתו ידעו כי לא סיים מסכתא ושאלוהו על זה, סיפר להם כי בהיותו בכפר הסמוך על סעודת ברית מילה, מצא שם חומש עם „הביאור" והסתכל בו, ע"כ דנו אותו לכעלה כדין מסתכל בעבודה זרה שלא תקובל תפלתו ארבעים יום, והיום נשלמו הארבעים יום ע"כ עושה סעודת סיום, כה עמד על נפשו ללחיים מלחמת כגן נגד החופש והדרור של כפירה ומינות שלא תתפשט בקרב ישראל, ולעומת אלה שכבר הציצו ונמצאו השתדל להחזירם תחת כנפי השכינה.

בספרו „קדושת לוי", קדושה שני' מכאר שם ענין כתב אשורי וכתב ליבונאי וכתב רועץ (שבמס' סנהדרין כ"א ע"ב), שנתחבטו בו בע"ס דעקרים (מאמר ג' פט"ז), ובע"ס כצור עינים ופרק נ"ו), ודבר זה הו' לשיכורי ברלין ענין לענות בו להראות על השתנות התורה שקבלה צורה חדשה בכל עת לפי השתנות הזמנים, והרה"ק ז"ל ידע מכל זה, וברוחו הכביר הצהיר שם ענין זה וענין לשון הקודש, וגם יגלה שם חדשות אודות הכרת הנטיות ורצינו של אדם, ע"י הקיום ושרטוטים שבמצחו שהצדיקים מכירים...

„ודבריו הקדושים שם על אודות הנסים ונפלאות שלא ע"פ טבע, והנסים בלבושי הטבע כמו נס פורים, שזה בא מחמת תיקון העשי' והקשר שבין עולם הטכעיי והעולם המחשבי, והקשר שבין עולם הכללי עם הידם עולם הקטן, הם דברים העומדים ברומם של עולם בסודות של מעשה בראשית, שקבלם מהר"י סרוק מרבו הקדוש האר"י זללה"ה והביאם לתו"ל, ובהיותו באמסטרדם גילה מעט מועיד להפילוסוף החכם לייבניץ, כאשר הודה בעצמו שקיבל ממהר"י סרוק ובנה על יסוד דבריו לימודי מאקרא-קאסמוס עם מיקרא-קאסמוס, ומי שבקי בספרותם, יראה עד כמה העביר הרה"ק בע"ס קדושת לוי זצ"ל אותם בדבריו שם שנאמרו ברוח הקודש" (והחסידות להרה"ג ר"א מרקוס ז"ל עמודי רס"א — דע"ד בביאור דבריו הקדושים).

ד.

דביקות בהשי"ת. כבר כתוב בספן חסידים, כי האבות הקדושים היו דבקים בהשי"ת בכל כ"ד שעות שבמעת לעת. וכבר ידעת ממה שהבאתי למעלה במבוא לתקופה הראשונה במאמר „מסורת האבות", מדברי הב"י בספר מגיד משרים על אודות הדבקות, שמי שהוא רבוק בהשי"ת תמיד הוא בבחי' „ותגור אומר ויקם לך".

תלמידו הרה"ק מו"ה אהרן מויטאמיר ז"ל, מכיא בשמו שאמר: „אסור לארס לחשוב מחשבות זרות כי המות של האדם הוא קרשי קדשים, ושם הארון והלוחות והרי הוא מעמיד צלם בהיכל ח"ו, רק צריך לחשוב תמיד ביראת ה' וגדולתו ית"ש ותיה"ק, וזו שבשעת התפלה הצדיק מרים ידיו באמצע התפלד מגודל רבקותו ואהבה והתלהבות, הוא כמו שהיו הכרובים פירשי כנפים מלמעלה". ובס' „כאר משה" מביא בשם אכיו הגה"ק המגיד מקאזניץ שסיפר לו מהרה"ק מברדיטשוב, ואמר עליו: „שהיו לו מוחין קדישין והי' עושה הכל בדבקות והתקשרות עליון".

גם הרה"ק הרבי ר' שמעלקי ז"ל מניקלשבורג, אמר עליו כמו שאמרו חז"ל על רב, שלא שח שיחת חולין מימיו, כן גם הרה"ק מב"ד גם בעת שמרבר שיחת חולין הוא רק למשמע אוזן אבל הוא מיחד בהם יחודים נוראים, ומעולם לא שח שיחת חולין, כי לא הפסיק מדבקותו גם בעת דברו עם בני אדם.

ובס' קרושת לוי פ' מטות, כתב לפרש מ"ש, לא יחל דברו ככל היוצא מפיו יעשה, הכונה לא יחל דברו, לא יחל דיבורו, ולא ידבר שיחות חולין או – ככל היוצא מפיו – יעשה, הקב"ה, כמ"ש „ותגזר אומר ויקם לך".

וכי"ב הי' הרה"ק מב"ד ז"ל מפרש מאמרו ז"ל (ברכות מ"ד) השותה מים לצמא – אין מים אלא תורה, ושותה תורה לצמא, כי צמאה נפשו לאלקים – אומר השי"ת – שהכל נהי' בדברו, מה שיאמר יקום מיד. ר' סרפון אומר בורא נפשות כו' שבכחו גם לפקוד עקרות ולהחיות מתים...

ואמנם כן יסופר עליו גדולות ונפלאות, ושח לי זקן אחר כי פ"א שבת הרה"ק מב"ד בנייקולייב, ושררה אז מחלת המאזלין בקרב הילדים ר"ל, ובהיותו שם נתכבד בסנקאות, ובשעה שהי' סנקק אמר הנה מחלת המאזלין היא מין צרעת, והרי קיי"ל דמילה רוחה צרעת, ומאז פסקה המחלה ונתרפאו כל הילדים.

ולא הי' משמש בשמות הקדושים כמ"ש בסו"ס „ויכוחא רבה" וז"ל: „ושאלתי אני למוד ז"ל אם יש לנו להשתמש בשמות הקדושים וכו' והשיב) כי אותן החכמים שהיו משתמשין בזה הי' להם אפר פרה אבל אנו טמאי מתים ואסור לנו להתעסק בדברים אלה..."

ובקמיע שנתן הרה"ק ז"ל לחולה א', מצאו כתוב בה דק בזה"ל: „לוי יצחק בן שרה טאסיע האט נעזאגט אז דאס חולאת זאל אוועק נעהן" (תפארת בית לוי) ודאה על אודות הקמיעות בבע"ק שער ס"ו, כי הקמיע תחשב רפואה אלקית רוחנית כו' עיי"ש.

ה.

במדרש רבה פ' לך לך (ס"ט אות ו'), אהבת צדק ותשנא רשע על כן משחך אלקים: ויך שכן ששון מתכריך. ר' עזרי' פתר קרא באברהם בשעה שעמד אאע"ה לבקש רחמים על הסדומיים א"ל הקב"ה אברהם, אהבת צדק ותשנא רשע כו' מכלום לא דברהי אלא עמך.

הרה"ק אחז גם בזה מרתו של אאע"ה והי' מליץ יוסר על ישראל,

ומרגלא בפומי' לאמור: „רבש"ע, מדוע לא תתנהג עם בני ישראל כמו בעה"ב פשוט, אנכי ראיתי בע"ב שנפלו התפילין מידו, ותיכף הנביהם ונשקם, ועמך ישראל הם התפילין שלך שאתה מתפאר בהם וזה כמה מאות שנים שנפלו ולמה לא תרחם עליהם להקימם מעפרא? הושענא למען פארך!"

פ"א ראה הה"צ מוהר"מ מנעסכין זצ"ל, שעמד הרה"ק מב"ר בחצות לילה והקיץ את משרתו ולקח יי"ש עמו והלך לבית המרחץ שהיו יושנים שם „ארחי ופרחי", ובא אצל יהודי והקיצו ואמר לו הא לך מעט יי"ש לשתות, אמר איך אשתה ואין מים לנט"י ואין כאן המקום לברך שהכל. הלך הרה"ק לצד אחר ששם שכב ערל והקיצו ונתן לו יי"ש ותיכף לקח ושתה. או חזר הרה"ק לביתו בשמחה רבה והתחיל לטעון לפני השו"ת רבש"ע, ראה מה בין א"י לאלו!

פ"א ראה בעל עגלה עומר בטלית ותפילין ומושח את אופני העגלה, עמד הרה"ק ואמר: ראה ה' והביטה צרפת בניך שגם בשעה שמושחים את העגלה יזכירו שמך ויודוך סלה.

כשהגיעו ימי הפסח הי' אמר: רבש"ע הבט נא וראה איך הממשלה זרה שלא להביא סחורות ממדינות אחרות, והעמידה שוטרים ושומרים על כל הגבולים ואחרי כל אלה נמצאים פה כל מיני סחורות ממדינות שונות. ואתה לא העמרת שומרים ושוטרים רק אמרת בתוה"ק, לא יראה לך חמץ כו' וראה אם המצא ימצא אפילו משהו חמץ בכל בתי ישראל!

לפני חג הפסח בעת אשר נשי ישראל עומדות ברחובות לנקות את כלים החמוצים, הי' אמר: הי"ד מלפניך שאלו המלאכים היוצאים מן קשר"ק (קלינין 'שווענקין רייבען קראצען) יעלו וימליצו על בני ישראל.

כאשר שמע שהאופים את המצות עובדים עם בנות ישראל המעריכות את המצות בעבודת הפרך מן הבוקר עד כמה שצויות בלילה, צעק בביהמ"ד: הנה מהאומות העולם, שונאי ישראל שבהם, יגלילו על עם ישראל שלשון את המצות בדם נוצרים, זה בודאי שקר וכזב, אבל אהה! הנה לשון ואופים פה המצות בדמי ישראל אם האופים עובדים עם בני ובנות ישראל בעבודת הפרך כיר"ב!

בראש השנה ויו"כ, טרם פתח את תפלת י"ח הי' אמר בקול רם ובניגון נפלא פתיחה זו: דרי מעלה עם דרי מטה יפחדון וירערו מאמת שמך, דרי תהום עם דרי שאול ירעשון וירגזון מאימת דיניך, אבל צריקים ממקום גן עדן ידגנו ויזמרו לשמך, לכן אני לוי יצחק מב"ר באתי לפניך בתפילתי ובבקשתי, מה לך אצל ישראל; דבר, צו וועמין רערסט די, אל בני ישראל; אמור, צו וועמין זאגסט די, אל בני ישראל; „צו", צו וועמין געביעטסט די, אל בני ישראל; כה תברכו, וועמין בענטשסט די, את בני ישראל; איבער דעם פרעג איך ריך, מה לך אצל ישראל, הלא יש לך כמה כשריים, פרסיים, ישמעאלים כו' מה לך אצל ישראל, אלא ודאי חביבין ישראל שנקראו בנים למקום, ברוך אתה כו'.

פ"א בהיותו בלכות והתפלל בבית מדרשו של הישיע"ק ביו"כ ובשעת הפלת מוסף שמעו, כי הי' אמר בלשון פולנית יא צשעבייע נאָאַיצשע ורצה הגאון רמ"ז לנעור בו, אבל אביו הישיע"ק הזהיר אותו לבל יפגע בכבודו חלילה, במוצאי יו"כ שא"ל אותו הרמ"ז על זה שהפסיק באמצע התפלה ועוד עם לשון פולנית? השיב לו הרה"ק, דע לך כי עם כל המסטינים לא הי' לי עבודה

קשה כמו עם המסטיין שרו של פולין, וע"כ הנפתי ידי למולו להתרות בו, כי אראה לו זרועי החזקה או נסתהם גם הוא מלהסטיין עוד.

הרה"ק מוהר"י חנעסכיו ז"ל שהי' בעל נכדתו סיפר, כי בעת השדוך שנשתדך עמו טען הרה"ק מב"ד שאינו יכול להבטיח להחזיק על שלחנו יותר מארבע שנים והי' אז לפלא בעיניהם, אבל כשכלו הארבע שנים מזונות שהבטיח נסתלק הרה"ק חי"ו מב"ד, אז ראו כי הי' בעל רוח הקודש ורוח ה' דבר בו. ונפטר ביום כ"ה תשרי שנת תק"ע לפ"ק וי"ע ועכ"י.

הרה"ק מוהר"ן מבראסלוב ז"ל הרגיש ועוד יומים טרם שנתפרסם בעולם מפטירתו אמר ח"ת והזכיר מהעלמת „פאר ישראל“ כן הי' מכנה תמיד את הרה"ק מב"ד. ואמר אח"כ מה שמספרין שראו עמור אש בשעת הלוי, אם כי אין הדור ראוי לכך לראות מחזות כיו"ב, אבל מצר הצדיק שנסתלק בודאי יכול להיות שיהי' עמודא דנורא בעת הסתלקותו (שיחת הר"ן קצה קצ"ו).

